

S:T JACOBS KAMMARKÖR

Intervju med Anders Bondeman lördagen den 3 mars 2018 om hans tid som organist i S:t Jacobs kyrka

LINUS: Var tjänstgjorde du innan S:t Jacob?

ANDERS: Närmast före inträde i S:t Jacob bodde vi i Eksjö i Småland, jag hade en helt vanlig kyrkomusikertjänst. Där föddes våra barn, och där hade jag också en kör faktiskt, fast jag inte är en typisk körmänniska. Men med den kören så gjorde vi faktiskt en del lite större verk med orkester.

LINUS: Hur många år var ni i Eksjö?

ANDERS: I nio år.

LINUS: Hur kom det sig att du sökte tjänsten i just S:t Jacob?

ANDERS: Jag hade en längtan och tiden var mogen, ”nu har vi gjort vår tid i Eksjö”, och vi ville flytta, helst till Stockholm. Och då sökte jag först en tjänst i S:ta Clara faktiskt men det blev ett väldigt bråk kring detta. Jag hade inte gjort något fel, men de bråkade. Någon tyckte jag var perfekt för sammanhanget men inte alla. Jag fick egentligen tjänsten men jag kände att jag skulle tacka nej. Då var det någon person, kanske möjligen Alf Linder eller Waldemar Åhlén som sade ”jag tror att det väntar något bakom hörnet”. Och det hörnet, det var S:t Jacob. Så då sökte jag det och fick den tjänsten.

LINUS: Vad hade S:t Jacob för rykte på den tiden, du har pratat om att orgeln inte var så populär?

- ANDERS: Ja, alltså ryktet som musikkyrka hade S:t Jacob det bästa tänkbara, och min närmaste företrädare var Waldemar Åhlén som hade drivit orgelkonserterna på lördagar ända sen i början på 1940-talet. Och det var liksom hugget i sten. Varje lördag, inte sommartid kanske, så var det en orgelkonsert. Och om jag uppehåller mig lite vid Waldemar Åhlén vilket jag kan göra, så han var en fin organist, utbildad på ett lite annorlunda sätt, men han spelade ganska bra. Han samlade pengar i kollekten till Albert Schweitzers läkarmission. Jag vet inte om Albert Schweitzer i dag är ett begrepp, men en teolog, organist, vetenskapsman och läkare, så att det samlades mycket pengar till Albert Schweitzers läkarmission i Afrika, vid dessa gratisordnade orgelkonserter.
- LINUS: De här lördagskonserterna var någonting som Waldemar Åhlén alltså startade?
- ANDERS: Ja, han startade någon gång på 40-talet. Han berättade han att när han hade kommit med förslaget till prästerskapet att han skulle vilja börja med orgelkonsert på lördagar sa de direkt ”Ja men det kommer väl ingen på det”, för det är väl lördag”, och så vidare. Men, så berättade han lite stolt ”men det var över 180 personer på den första konserten”.
- LINUS: Var det något nytt i Stockholm på den tiden med orgelkonserter?
- ANDERS: Det var ganska nytt. Det förekom i Oscarskyrkan men det var egentligen det enda, Oscarskyrkan drevs av ett fint instrument och av en väldigt bra organist, Alf Linder, så där var det konserter men inte i den omfattningen som i S:t Jacob. Storkyrkan hade egentligen inga regelrätta orgelkonserter.
- LINUS: Hur var det att ta över efter Waldemar Åhlén?
- ANDERS: Det var ganska speciellt. Han hade en utstrålning som var rätt speciell. En gammal man med gamla värderingar och en ganska kraftfull röst, så det kunde kvitta vad han än ville säga så var det plåtrösten som gällde. Likadant när han sjöng. Och så kan jag berätta hur det var när Waldemar Åhlén, min företrädare, satt vid orgel i S:t Jacob, inne i orgelrummet fanns det plats för ett litet altare, det hade han där. Och det fanns möjlighet att tända ljus. Några minuter innan gudstjänsten skulle börja så gick han in där och tände sina ljus.
- LINUS: Var han ofta och lyssnade när du spelade?
- ANDERS: Ja, då. Det var han faktiskt. Och ... ja, han hade väl synpunkter på det också och

kunde så småningom berätta lite, jag ville så gärna veta vad han tyckte och det kunde han lite grann yppa så småningom.

LINUS: Har du haft några musikaliska förebilder?

ANDERS: Mm ... kanske, jag var nog ganska enkelspårig så det var nog mest organister då. Det fanns gott om stenkakor i mitt hem och där fanns det inspelningar med organister.

LINUS: Vilka då till exempel?

ANDERS: Ja ... Det fanns mycket med Albert Schweitzer faktiskt, gamla, långsamt spel.

LINUS: Vad minns du bäst från din tid som organist, har du några anekdoter eller är det någon speciell person som du har träffat?

ANDERS: Ja, det kan jag gott säga för att det jag tyckte var så fantastiskt med min nya tjänst det var att det fanns en körverksamhet bara några meter ifrån där jag satt. Och det var bra grejer och där fick jag då träffa Stefan Sköld som var en otroligt dynamisk person och en alldeles utmärkt kördirigent. När du frågar vad jag minns så har jag alltid tyckt om att spela continuo alltså inte på orgel utan nere i koret på en cembalo och det som var så härligt att få göra, var Johannespassionen därför att jag kunde i recitativet spela precis ackordiskt som det står men jag kunde också uttrycka mig själv. Stod det till exempel i recitativet att: Jesus, hänger på korset och vänder sig till sin mamma och säger till lärjungen ”ta hand om min moder”, då tror jag det går i A-dur efter allas härliga körsats. Vid cembalon har jag där kunnat bre ut ackorden lite långsammare. Det var fantastiskt, då kom det även en evangelist med i bilden som heter Brian Burrows från England, strålande och han ville utforma också. Och vi ägnade hur mycket tid som helst åt recitativet, och formade detta. Det tyckte jag var stora upplevelser. Jag kan fortsätta ett kort tag till, med Stefan Sköld.

När den nya orgeln började byggas, alltså egentligen kan man säga att det är en fin renovering från den gamla orgeln men med en liten annan utstrålning kanske, då tyckte vi ... Det var min idé att vi skulle kontakta Benjamin Britten för att han kanske skulle kunna skriva ett stycke för kör och orgel till orgelinvigningen. Och det gjorde Stefan, han var snabb, och han raspade ner någonting, och det kom ett svar ”Tyvärr, Mr. Britten orkar inte, han har blivit sjuk”. Strax därefter

dog han.

LINUS: Är det några andra personer du kommer på eller som du har träffat under din tid som du minns eller som har betytt mycket för dig?

ANDERS: Ja, alltså då går vi gärna framåt i tiden då för när Gary Graden kom in i bilden. Åh, vad roligt det var. Och vilken kvalitet! Och kören blir bara bättre och bättre, det beror delvis på att vi blir lite äldre, det finns mer klang att ta utav och när jag hör S:t Jacobs som den heter kammarkör sjunga ... jag går nästan på alla konserterna. Det är spikrent och men också starkt, ibland blir det så att när man sjunger starkt så kanske det blir orent, men nej. Och jag minns jag har suttit på repetitioner ibland när Gary har hållit på och öva intonationer och då får jag vänta lite, och han håller på med terser och septimor och sånt där. Det tycker jag är fascinerande. En sån person, en sån generös person och med en sån mångsidighet som jag aldrig tidigare har mött, tänk på allt vad han gör. Leder folk i allsång, både inne och ute, och inte rädd om sin värdighet. Men kvalitet är det!

LINUS: Är det någon av prästerna du minns särskilt från din tid?

ANDERS: Ja, när jag tillträdde så var där Karl-Erik Fridblom kyrkoherde med ett typisk västkustskt sätt att predika, en mycket vänlig man och ganska högtidlig. Det var inte svårt att samarbeta med honom, men jag minns hur det var ... och nu kommer Eric Ericson lite in i bilden innan han definitivt slutade. Det hörde till då att man skulle gå in i sakristian och konferera med prästen, men då var ju psalmval och körstycken redan satt. Där tittade kyrkoherden, lite förstrött på noterna, men om han höll dem upp och ner eller inte, spelade ingen roll. ”Ja, det blir trevligt här” sa han då.

När Eric Ericson och jag sedan skulle gå gången från sakristian ner till uppgången till orgelläktaren tänkte jag att nu ska jag vara artig och öppna dörren åt honom så när vi kom till den näst sista pelaren då ökade jag tempot lite grann och kunde öppna dörren. Då slog sig Eric Ericson, som vanligt när han blev lite tveksam på det kala huvudet ”ja, men hur ska vi göra nu då?”, ”jo” sa han igen ”vi tar varannan månad”. En sån typisk Ericson-kommentar!

LINUS: Minns du några andra präster?

ANDERS: Ja, sen kom en mycket älskad präst som heter Sven Karlsson som var mycket

speciell. Kanske lite långa predikningar men som själasörjare hade han många besök. Och det var mycket fint att jobba med honom. Sen har gudstjänstlivet tyvärr, nästan upphört i S:t Jacob.

LINUS: Vad är karaktäristiskt för orgeln i S:t Jacob tycker du?

ANDERS: Jo, en mångsidighet. Alltså fasaden är en barockskapelse, mycket fin. Och när jag skulle välja typ av orgel så var min första idé att kanske ska vi bygga ett barockinstrument där, men det visades sig att i orgeln fanns gammalt och fint material från svenskt orgelbygge vid förra sekelskiftet. Och från 1913 ett stort instrument bakom samma fasad av firman Setterqvist & Son. Jag tyckte att detta kan vi inte undvara, så att det fick lite dels sånt som klingar alldeles utmärkt, det är sjungande klang, mäktigheten, bredden finns men med tillägg av, lite ljusare blandstämmor som lyser upp klangen. Det är ett riktigt fint, symfoniskt instrument idag, som jag älskar.

LINUS: Vad tog man egentligen bort från den gamla orgeln?

ANDERS: Egentligen inte så mycket alls. Kanske en och annan pedalstämman men nej, jag kan inte påstå att någonting försvann.

LINUS: Vilken slags musik passar bäst just för den här orgeln och varför?

ANDERS: Bäst passar nog ett stort Bachverk eller ett romantiskt verk, antingen från den franska perioden eller från det svenska sekelskiftet. Någon gång minns jag att jag pratade med Waldemar Åhlén om det nya instrumentet, för jag tänkte nu skär jag på ett sätt i hans gamla orgel. Jag visste att han hade skrivit lite musik, och bland annat då den kända Sommarpsalmen, men också ett ståtligt orgelstycke som heter "Allegro festivo". Och då frågade jag "skulle det inte, med orgeln i det här skicket som den är nu, snart passa om du ville spela Allegro festivo?", "Nej! Det vill jag inte!" Han ville inte kännas vid att han hade varit en sån romantiker med den utstrålningen, alltså han och flera organister hade blivit uppväckta till Bachtraditioner ungefär 1950 och det som var före det, det var de rädda att man skulle tycka var omodernt och att man skulle vara oupplyst på något sätt men han har faktiskt spelat in det stycket fast på en annan orgel. Men efter han sa nej på sitt barska sätt så fick jag en liten hög med noter av små väldigt töntiga pastoraler, trestämmigt på flöjter eller någonting och sade "det här kan du spela". Det har jag inte gjort.

- LINUS: Vad skulle du säga att den lämpar sig mindre bra för?
- ANDERS: Ja. En riktigt tydlig Bach-triosonat där allting ska vara tydligt, det tycker jag är mindre bra. Men då finns kororgeln med sin strålande klang, det är bara det att då måste man sitta så att man får klangen hyfsat nära sig. Hindemith har jag spelat på stora orgeln men det tycker jag inte är det bästa för den.
- LINUS: Improvisationer har alltid varit ditt signum, hur kom du in på det?
- ANDERS: Ja, jag vet inte riktigt men vi fick i mitt hem ett piano när jag var åtta år och det är klart att jag satt där och klinkade. Sen vid något tillfälle vet jag att jag hittade ett septimackord av en slump och jag tänkte ”tänk om jag glömmer det här ackordet” så ropade jag på min mamma, hon skulle ta med sig en penna, så hon kryssade för de tangenterna. Och så kunde jag när som helst bara hitta det ackordet. Ja, det är så ett barn måste lösa såna där problem. Och jag improviserade helt okunnigt på det viset.
- LINUS: Hur tänker du när du improviserar?
- ANDERS: Jag är väldigt noga med det tematiska materialet att det inte bara strös ut det ena temat efter det andra. En ABA-form är alltid bra, först hör man A-delen med en karaktär så kommer B-delen som ska bryta till en annan karaktär och sen känns det så väldigt bra att komma tillbaka till A-delen, då känner man sig hemma, man har varit på en liten vandring ute. Det är ett sätt. När jag har spelat i gudstjänsterna vilket jag tyckte var så underbart så är det väldigt viktigt att som jag sett det, bara infoga det liturgiska schemat och att ingångspsalmen kan vara lite längre förspel, men sen inte för långa förspel. Vilket jag inte alltid höll mig till. Och under kommunionen kunde jag få lite mer utrymme.
- LINUS: Hur skulle du beskriva S:t Jacobs musikliv under den tid då du var organist där?
- ANDERS: Väldigt fint. Och jag bara säger ordet kör igen. Stefan Sköld var en mycket bra körledare och en mycket dynamisk person. Han arbetade väldigt intensivt upp till en höjdpunkt, sen dröjde det ett tag då han kanske inte hade alla idéerna klara, men så småningom kom nästa uppgång till något nytt. Jag trivdes så bra med Stefan Sköld, absolut. Nu har jag inte träffat honom på väldigt många år, det skulle vara roligt att få göra det egentligen, var han nu befinner sig.
- LINUS: Vad betyder det för en kyrka att ha ett aktivt musikliv?

- ANDERS: Ja, det betyder väldigt mycket. Det är så att den som går i en gudstjänst kanske ofta gör det med anledning utav ett behov av förkunnelse, verbalt eller med musik. Självt går jag inte så ofta nu men gärna i en gudstjänst för att jag är bekännande kristen. Jag får vara där, jag får delta i böner, jag får meditera vid vissa tillfällen. Men nu är det på väldigt många olika sätt, och de som går på en konsert är kanske inte alltid där för att de vill uppleva en religiös upplevelse även om musiken många gånger talar det språket.
- LINUS: Du undervisade även i orgelimpromvisation på Ackis, har du några minnen från den tiden?
- ANDERS: Ja, naturligtvis alla eleverna. Ja, alla kommer jag inte ihåg men jag minns att man hade korta lektioner, 30 minuter eller 40 högst och det är en väldigt kort tid så jag var tvungen att planera lite grann utefter vederbörande och det fanns väl en och annan som var där lite motvillig så där. Någon gång var det en ganska duktig elev som hade en psalm som läxa och då jag hade synpunkter på den sa han ”Jaså, jag spelade den i Uppsala Domkyrka förra söndagen och där tyckte de att det var jättesnyggt”. Jaha, tack. Ja, såna kunde det finnas. Det fanns de som var väldigt tillgivna och tyckte om att få veta mer. Jag försökte att blanda teori och var väldigt noga med polyfont spel med det meditativa, harmoniska, och de Messiaenpåverkade impressionistiska ackordföljderna. Ibland sade de ”men skriv ner det här”, ”nej, jag skriver inte ner i noter utan det måste du hitta själv”. Så det blir alltid ett skapandemoment i det hela.
- LINUS: Var lektionerna i Jacob eller på Ackis?
- ANDERS: I Jacob.
- LINUS: Hur såg en vanlig vecka ut, om vi säger på 70-talet när du började?
- ANDERS: Jag är en morgonpigga person, vaknar gärna tidigt och är klar i huvudet och kanske genast har en liten plan över vad jag ska göra denna dag och vilka stycken som är aktuella, och hur jag vill utforma ett stycke. Sedan jobbar jag på det då, kanske tre-fyra timmar, tidigt på morgonen när kyrkan inte är öppen. Jag började vid halv åtta så där. Kyrkan öppnar i regel framåt elvatiden, så.
- LINUS: Har du någon favoritstämma på orgeln?
- ANDERS: Nej, jag gillar allt! Det är den samlade klangen som jag uppskattar och att

instrumentet både visuellt och lyssnarmässigt är helt exakt vad det ska vara i rummet. Ibland har jag korta ögonblick blivit lite avundsjuk på de organister, domkyrkoorganister och katedralorganister som sitter i de stora katedralerna, där det är en enorm efterklang. Men det skapar ett annat sätt att spela. Jag märker väldigt snabbt efter ett par ackord hur jag ska artikulera men det är inte typiskt bara för S:t Jacob utan det är alltid så. En gång, minns jag, det var en konsert, kanske lördagskonsert, där jag spelade ett ganska långt stillsamt koralförspel av Bach och då var det så att nere vid entrén fanns en liten knapp som man tryckte på när brudparen skulle gå in och det lät ”rrrrrr” uppe på orgelläktaren. Där ställde sig en person och njöt av stycket men lutade sig emot denna knapp och det lät hela tiden. På ett sätt var det väldigt störande för mig, men jag tänkte ”ja, men han njuter” det var vad jag tänkte. Vederbörande, han eller hon, njuter nu. Och lagom till att stycket var slut och det skulle följa ett annat stycke kanske ett starkare då flyttade vederbörande på sig. Men det är väl sånt där som bara händer, va? Sen har August Strindberg skrivit om orgeln i ”Den romantiska klockaren på Rånö” där han beskriver instrumentet väldigt kunnigt och berättar om det ena än det andra. På den tiden när detta tilldrar sig på Strindbergs tid så var det läktare runt i S:t Jacob där det satt folk. Då hörde han att organisten spelade väldigt svagt på en svag flöjtstämma och Strindberg tyckte att det här var så vackert. Och så hade han läst vad det stod principal, trumpeter ”vad ska jag kalla denna för? Angelica”. Och det heter den nu också, det var jag absolut bestämd på när de byggde orgeln, denna stämma, den ska heta Angelica, och det gör den.

LINUS: Är det någonting du tycker jag missat att fråga?

ANDERS: Det är väl återigen glädjen att ha fina körledare och körer, det har betytt mycket. För det första så hade jag aldrig hört något så fint i körväg när jag kom till Jacob och vid sidan utav det så behövde jag heller inte ha hand om en kör vilket jag egentligen inte tyckte var så väldigt roligt. Men det har alltid två sidor, i Eksjö var inte kraven som i Jacob och när vi skulle göra något större verk, till exempel Faurés Requiem eller Mozarts Kröningsmessa så var det en stor händelse där. Här är det ... ja, det gör man var och var annanstans. Jag kunde konstatera att sopraner och altar gick till hårfrissan och gjorde sig fina i håret för detta. Tänk på hur man kan glädja sig åt musiken.

Du frågade tidigare om jag hade någon favorittonsättare, men jag har istället ett

favoritstycke och det är Smetana – Moldau. Mm.

LINUS: Det var lite otippat.

ANDERS: Ja. Och det var återigen min pappa som var så förståndig och han hade den på stenkaka. Det är frågan om en liten bäck som rinner och där vi bodde på landet så vet jag att det krävs lite lutning för att vattnet ska rinna och där berättas det sats efter sats, olika saker. Det är en liten dans och då har de ett bröllop och så vidare och så vidare, och så blir vattnet större och större och rinner ut i en stor flod. Och på vänster sida är borgen, och då är det dunder och brak. Sen gör Smetana det dummaste man tänka sig. Han klämmer dit två ackord bara för att ”nu skall applåderna komma.” Det förlåter jag honom inte. Jag hade velat låta vattnet rinna vidare så här och bara försvinna.

För att berätta vidare om Waldemar Åhlén så kunde han bli rasande arg och en gång, man satt på läktaren då, hade damerna hängt av sig sina kappor utanför läktaren och någon hade tagit hans galge. Den hade inbränt ”W. Åhlén” på sig och så kom han ut och då darrade underläppen ”Vem har tagit denna!” Han kunde inte behärska sig. Jag förstår inte detta, han var egentligen en burdus person, sen kunde han sitta här med sin fru Lisa och ja, det gick väldigt fint. Vi var hembjudna dit och då skulle han absolut demonstrera för oss när vi satt och åt soppa eller någonting, vilket tempo man skulle ha på Hosianna och då ... vid matbordet. ”Det ska du veta att så här ska det vara!”

När jag kom in på musikhögskolan 1953, som 16-åring var det första jag hade bestämt mig för att jag skulle gå och höra Otto Olsson för jag visste att han var gammal. Jag kommer in i Gustav Vasas kyrka och där inne är en mycket speciell stämning, förandligad. Folk satt mörkklädda, herrarna i bön med huvudet till hälften nere i hatten och så där. Det var stilla, fullkomligt stilla. Så kom klockringningen och Otto Olsson började nästan alltid med en svag ton i pedalen, de brukade skoja om detta lite och sade att det var för att kolla att fläkten var på. Och så bolmade sedan musiken ut så fint. Därefter kommer det ut fyra präster ur sakristian, i svarta kappor som man hade på den tiden. Det hela formade sig som en teaterscen. Sen spelade han vidare, snyggt och fint.

LINUS: Det hade varit intressant att höra dig improvisera på orgeln hur det skulle ha låtit om till exempel Otto Olsson, Waldemar Åhlén eller Oskar Lindberg hade spelat en psalm. Går det att beskriva i ord?

ANDERS: Den enda som var lite att ta på i så fall, som hade en utpräglad egen stil, det var Otto Olsson. Jag var även och hörde Oskar Lindberg i Engelbrekt flera gånger. Men nej, det var inte något uttalat särpräglat

LINUS: Tycker du att du har präglat musiklivet i S:t Jacob på något sätt?

ANDERS: Det ska andra svara på. Men på det kan jag svara att jag fick den bästa organisttjänsten som jag kunde önska. Allt var krattat i förväg och jag kunde utveckla detta och då kommer kanske svaret på frågan ”vad var det jag ville”. Liturgiskt är det lätt, jag kände mig väldigt stark vad jag ville ha sagt under gudstjänsten och om jag får spela någon gång, alltså en gudstjänst, är det likadant. Jag längtar efter det. Jag har väl varit den jag är.

LINUS: Ja. Är det något jag har missat eller som du vill tillägga i det här sammanhanget, om tiden i Jacob?

ANDERS: Nej, jag tror inte det.

LINUS: Då stänger vi av apparaten.

ANDERS: Mm.